

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

RAPPORT UV ÖST 2004:4

FÖRUNDESRÖKNING

Järnåldersboplats vid Stenkilsvarv

Stenkilsvarv 1:13, Varv socken, Motala kommun

Dnr: 422-1565-2003

Lars Lundqvist

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se

Text och grafik Lars Lundqvist

Utskrift Tryckeri eller kontor, Linköping, 2004

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3

© 2004 Riksantikvarieämbetet

Rapport UV Öst 2004:4

ISSN 1404-0875

Innehåll

Inledning 6

Kulturhistorisk bakgrund 6

Målsättning 7

Metod och genomförande 7

Resultat 8

Anläggningar 8

Fynd 8

Utvärdering 10

Referenser 11

Administrativa uppgifter 12

Bilagor 13

Bilaga 1. Schaktplan 13

Bilaga 1. Anläggningar 14

Bilaga 2. Fynd 15

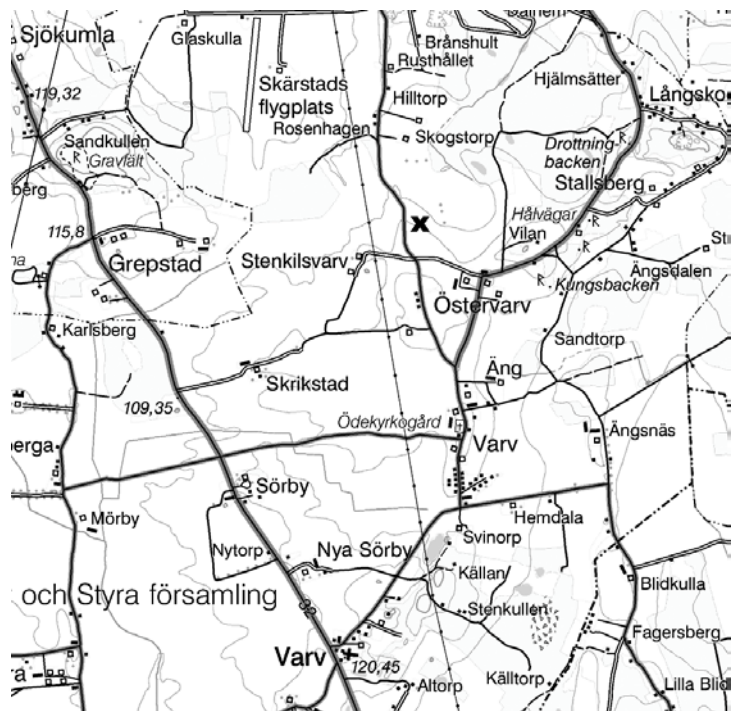

Fig 1. Utdrag ur Gröna kartan: Skala 1:50 000.

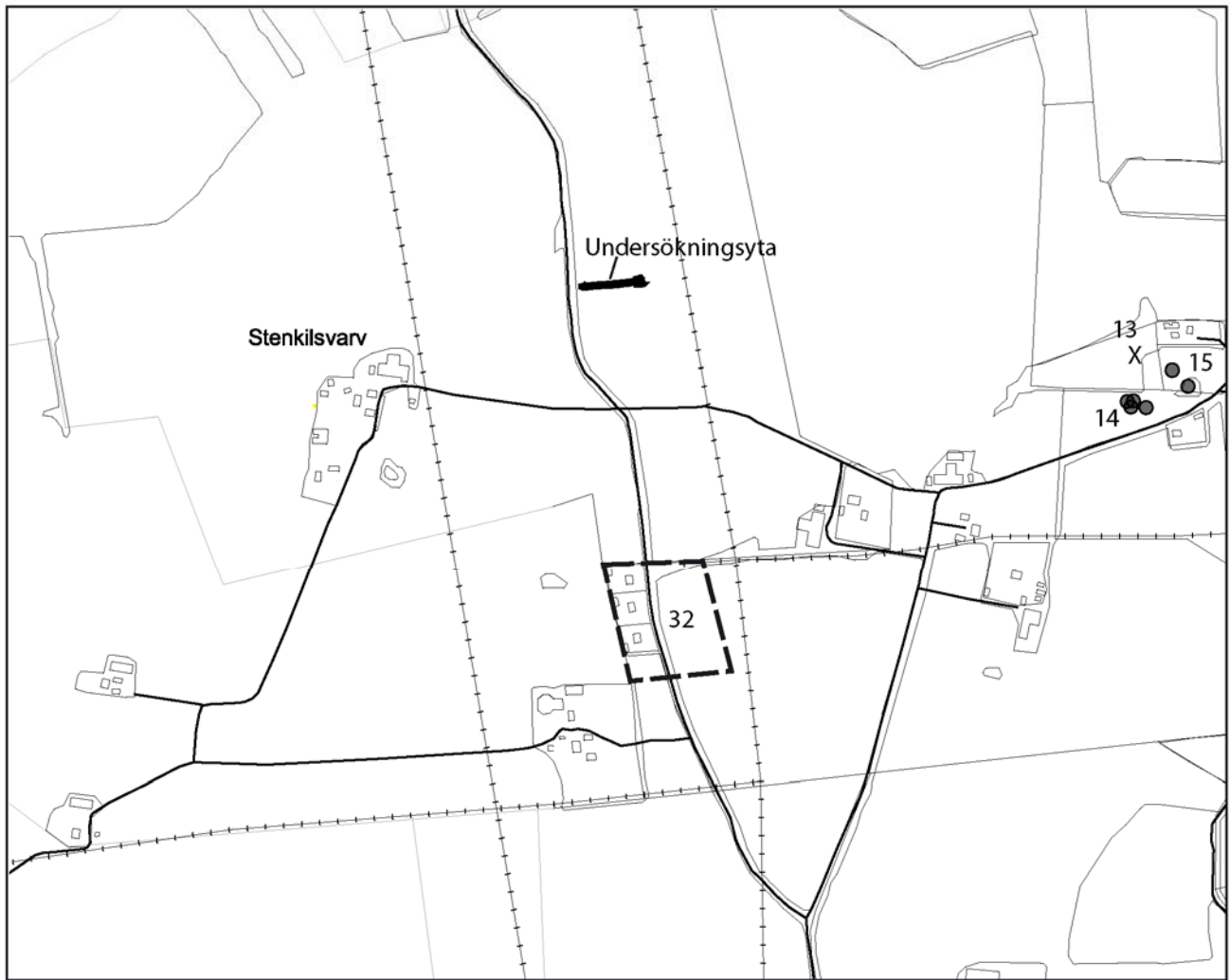

Fig 2. Utdrag ur Ekonomiska kartan. Skala 1:10 000.

Järnåldersboplats vid Stenkilsvarv

Vid en förundersökning inför ett planerat vindkraftverk påträffades stolphål, härdar och gropar från en järnåldersboplats. Sannolikt har en mycket liten del av ett större fornlämningskomplex nu förundersökts. Resultatet av förundersökningen bedömdes som så att en fullständig undersökning inte skulle innebära något avgörande kunskapstillskott. Lämningsarna bedömdes inte heller som så betydelsefulla att ett bevarande skulle kunna motiveras.

Inledning

Förundersökningen föranleddes av att S Vind El i Motala AB planerade att etablera ett vindkraftverk med anslutningsväg inom fastigheten Stenkilsvarv 1:13 i Varvs socken, Motala kommun, Östergötland.

Enligt planen innebar bygget att ett 13x13 m stort betongfundament skulle anläggas för själva vindkraftverket. Därtill planerades en 90 m lång byggväg samt elkabelschakt grävas från vindkraftverket och rakt västerut mot den befintliga vägen. Detta utgjorde således förundersökningsområdet.

Kulturhistorisk bakgrund

Stenkilsvarv ligger inom östgötaslätten och på ett höjdområde som når över 120 m ö h (exploateringsområdet; runt 117 m ö h) en av de högsta punkterna inom slättbygden. Platsen för det planerade vindkraftverket utgörs idag av åkermark med ganska lätta jordar, som odlats så långt tillbaks som vi kan följa de äldre lantmäterikartorna. Platsen utgör också den nordligaste spetsen av höjdryggen och är på fler sidor omgiven av fuktig mark.

Tidigare fanns inga registrerade fornlämningar på aktuell plats. När platsen besiktigades visade det sig att exploateringsområdet berör ett större område med skärviga stenar i åkerytan. Dessa kommer sannolikt från härdar. Inom området är ploglagret mörkfärgat vilket kan tyda på ett omfattande kulturlager. Fynd av brända ben finns också i toppen på ploglagret. Med utgångspunkt från fältbesiktningen kan antogs att det i området finns rester efter en förhistorisk boplats alternativt spår efter sönderplöjda brandgravar.

Synliga fornlämningar finns vid Kungsbacken, belägen en knapp kilometer från exploateringsområdet. Även här handlar det om ett höjdläge med flera gravar bestående av stensättningar, domarringar och en treudd (RAÄ 11, 13-15, 18). Dessa kan överlag dateras till järnålderns senare delar. Intill Kungsbacken finns även omfattande hålvägssystem.

En av de mest kända fyndplatserna från järnålder på slättbygden ligger bara 400 meter söder om det aktuella exploateringsområdet. Det gäller, RAÄ 32, Östervarvsgravfältet som på 1800-talet bestod av 12 högar och några stensättningar. De undersöktes och togs bort på slutet av 1800-talet (Hjalmar Stolpe). I en skadad gravhög fann man bland annat en rik skelettgrav från romersk järnålder – en vapengrav med komplett vapenutrustning samt ett dryckeshorn av importerat glas. I en annan gravhög fanns ett cloisonnéfragment från folkvandringstid (Arbman 1942).

De ovanligt rika fynden från Östervarvsgravfältet har gjort att man velat se trakten som ett av västra Östergötlands centralområden under järnålder. Med ledning av gravfynden bör en storgårdsetablering skett senast under yngre romersk järnålder, där vapengraven skulle kunna utgöra en första fas. Motsvarande etableringar av rika bosättningar finns från flera håll i

Skandinavien (Lundqvist 2000, Kaliff 1999 89f, Lindeblad & Nielsen 1997). Den aktuella undersökningen skulle kunna beröra en bebyggelse som ingått i ett storgårdskomplex.

Mer konkret uttryckt fanns följande tankar inför förundersökningen:

- Östervarv ligger i fullåkersbygden där i huvudsak fasta fornlämningar synliga ovan mark finns registrerade. De aktuella lämningarna kan bidra med förståelse till hur forntidens människor valt att utnyttja den lokala topografin. Av vikt är därför att bedöma huruvida det förekommer bortplöjda gravlämningar eller boplatslämningar inom exploateringsområdet.
- Få boplatslämningar har undersökts i västra Östergötlands slättbygd. Mot bakgrund av utgrävningarna kring Fågelsta, för det planerade dubbelpåret, är lämningarna i Östervarv en viktig del i diskussionen kring storgårdar och elitens miljöer. Från andra håll i landet vet man att yngre järnålderns stormannagårdar rymmer hallbyggnader och ädelmetallfynd.
- Eventuella gravlämningar i området skulle kunna knytas till gravfältet RAÄ 32, vilket genom fyndmaterialet daterats till romersk järnålder – vendeltid. ¹⁴C-daterade gravar i området kan bidra till förståelse för kronologin och omfattningen av gravfältet i området.

Målsättning

Målsättningen med förundersökningen var att undersöka om det fanns bevarade anläggningar under matjorden samt klargöra deras status, ålder och art. I det fall som lämningar påträffades skulle förundersökningen inriktas på att en exploatering skulle kunna ske med minimal påverkan på fornlämningar.

Metod och genomförande

Fornlämningen bedömdes inför undersökningen att bestå av en komplex boplat- och gravmiljö med lämningar från flera perioder. Av det skälet valdes en ambitiös förundersökningsnivå med sikte på att frilägga hela exploateringsytan för att därefter dokumentera alla anläggningar i plan och göra stickprovsmässiga undersökningar.

För att komma åt ostörda lager banades matjorden av med hjälp av grävmaskin, ner till orörd mark eller anläggningsnivå. Det innebar att mellan 0,2 och 0,3 meter ploglager avlägsnades. Inga arkeologiskt intressanta lager fanns bevarade och den orörda marken bestod av alv. Den i sin tur var moig och fattig på stenar. Det innebar att förutsättningarna för att upptäcka nedgrävningar (anläggningar) var mycket goda. Ganska snart fann vi att säkra anläggningar var få och låg glest.

De anläggningar som noterades och som bedömdes vara av arkeologiskt intresse mättes in med totalstation. Samtliga nedgrävningar provundersöktes. I praktiken innebär det att alla mindre mörkfärgningar grävdes ut till hälften. Undantaget är det gropsystem (A838) som påträffades i schaktets västra del. Här valde vi att provgräva fem provgropar inom olika delar av anläggningen. Fynd och prover samlades in och knöts till anläggningar, och i vissa fall till olika lager i anläggningar. Profiler ritades för hand.

Undersökningen av anläggningsfyllningarna gjordes med i första hand skärslev. Spade användes omväxlande med skärslev om fynd saknades eller om anläggningarnas lager bedömdes som mindre komplexa. Några kolprover samlades in och i samtliga fall rör det sig om kol som hört samman i ett enda stycke. Inget av kolproverna har vare sig vedartsbestämts eller C14-analyserats. Istället har typologisk datering ansetts vara tillräckligt. Slutligen ska påpekas att den avbanade ytan avsöktes med metalldetektor.

Resultat

Anläggningar

Sammanlagt plandokumenterades ett 50-tal mörkfärgningar. Av dessa bedömdes 18 stycken vara arkeologiskt intressanta. Dessa bestod av gropar, härdar och stolphål. En serie sammanhängande gropar bildade ett gropsystem (A838).

<i>Typ</i>	<i>Antal</i>
Härd	7
Grop	5
Stolphål	4
Sten	4
Stenlyft	3
Utgår	1
Naturbildning	1
Kokgrop	1
Gropsystem	1
Dike	1

Inga konstruktioner påträffades. Strax öster om gropsystemet fanns två distinkta stolphål (A591 och A604) som möjligen skulle kunna utgöra ett takbärande stolphålspar i en i nord-syd orienterad byggnadslämning.

Viss uppmärksamhet ägnades åt gropsystemet som visar på en återkommande täktverksamhet. Förhållandevis många lager visar på återkommande igenfyllningshändelser av varierande slag. Vissa lager innehåller bevarade föremål, ffa obrända ben och träkol och sot, andra uppvisar inga synliga fynd. I ytan kunde ett par härdliknande anläggningar noteras (A895, A916). Det kan dock röra sig om gropar som fyllts med härdmaterial.

Längst i öster fanns en grop, tolkad som kokgrop (A494); vars sydliga utsträckning successivt tunnade ut. I fyllningen fanns kompakt med skärviga stenar och icke eldpåverkade dito. Enda fyndet var en bit slagg., som dock kan vara sekundärt ditkommen (låg ytligt). Anläggningens fyllning bestod av matjordsaktig jord, inga synliga inslag av kol eller sot.

Fynd

Fyndmaterialet är ganska litet och består i huvudsak av förhistorisk keramik och obrända ben. Några få föremål tål att beskrivas närmare. I ett fall rör det sig om ett närmast intakt hornföremål (fig. 3) som påträffades i gropsystemets södra del (G1003). Det är 162 mm långt, upp till 21 mm brett 19 mm högt och kan närmast beskrivas som en stor och böjd bennål. Den är något skadad i den annars trubbiga spetsen. Ytterligare en skada finns på föremålets ovansida.

Över nålens yta finns ”facetter” vilket rimligen är spår av nerslipade/nerslitna skärmärken. I tvärsnitt är ”nålen” O- eller D-formad, utom vid hålet där både ovan- och undersidan är tillplattade. Intill den tvärt avskurna änden finns ett ovalt hål, 7x 4 mm. Mitt på ”nålens” översida finns en skåra utskuren. Skårans sidor liksom föremålets undersidor har en nästan glättad yta, vilket rimligen borde visa bruksslitage.

Figur 3 Hornföremålet. Foto: Lars Lundqvist.

Och nu gäller frågan vad "nålen" använts till. Med hjälp av fackmän samt medlemmar på ett par diskussionslistor på Internet har flera olika förslag lagts fram (samtliga tackas). Några tolkningsexempel är att det handlar om ett redskap för näthantering-/tillverkning (nät för fisk, och fågelfångst?). Ett annat spår som diskuterats rör frågan om det är frågan om en märkspik eller splitshorn. Ett tredje förslag är att föremålet skulle vara en så kallad ters, med funktion likt en sprint. Det är inte möjligt att inom ramen för denna rapport att diskutera frågan vidare. Det

kan bara kort nämnas att ett likartat föremål påträffats, en 21,7 cm lång ”hjorthornstagg”, i en öländsk järnåldersgrav, förmodligen romersk järnålder (Ölands järnåldersgravfält, vol IV, s. 371, s. 362, 2001). ”Taggen” låg under hakan och anses ha sammanhållit ett klädesplagg.

<i>Typ</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt (g)</i>
Hornföremål	1	25
Lerklining	1	46
Bergart, föremål	1	97
Keramik, förhistorisk	-	284
Keramik, medeltid	1	1
Obrända ben	-	200
Slagg	1	27

Värt att nämna är även en bit bränd lerklining med avtryck efter två flätkäppar (F9). Ytterligare ett udda föremål är utfört i en mörk bergart och erinrar till formen om en egg till en slipad stenyxa (F6).

Den mesta keramiken (F3) kommer från en friliggande grop (A646) strax öster om gropsystemet. Det rör sig buk- och bottenskarvor från sannolikt ett enda kärl. Ytterligare två små skärvor från ett mer tunnväggigt kärl (F4) låg i en grop väster om gropsystemet (A728). I gropsystemet påträffades endast en mynningsskärva (F8) bestående av ett reducerat bränt och relativt kraftigt gods. Slutligen ska nämnas att boende i Stenkilsvarv, funnit en högsenmedeltida stengodsskärva i åkern, strax öster om schaktet (F15). Keramiken i övrigt kan sägas tillhöra järnåldern och förslagsvis då dess yngre hälft.

De obrända benen har inte artbestämts men klart är att en del rimligen kommer från större däggdjur. Det rör sig om ett starkt fragmenterat material. Värt att notera är att bevaringsförhållandena för ben uppenbarligen är goda här.

Utvärdering

Sammansättningen av anläggningarna, deras karaktär, jämte fynden tyder på att en järnåldersboplats berörts. Det förefaller inte helt osannolikt att en del av lämningarna är från yngre järnålder.

Den undersökta ytan ligger på en kilometerlång höjdrygg. Centralt på denna höjdrygg låg tidigare det berömda Östervarvsgravfältet. Stora delar av denna höjdrygg rymmer sannolikt lämningar från de flesta, om inte alla, förhistoriska perioder. Möjligen kan det även inom detta fornlämningsområde finnas lämningar efter en storgård vars ledande befolkning begravts inom Östervarvsgravfältet. De undersökta lämningar kan således vara en del av ett komplex, men schaktets storlek och innehåll möjliggör ingen tolkning av vilken del av ett boplatskomplex som det rör sig om.

UV Öst bedömde att en fortsatt undersökning på sin höjd skulle ge ett marginellt kunskapstillskott. Länsstyrelsen delade denna uppfattning och därför utfördes ingen slutundersökning.

Referenser

Arbman, H., 1942. Östgötska storbondegravar från 700-talet e Kr. *Östergötlands fornminnes och museiförenings meddelanden*. 1939-41.

Kaliff, A., 1999. *Arkeologi i Östergötland – scener ur ett landskaps förhistoria*. OPIA 20. Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala universitet. Uppsala.

Lindeblad, K. & Nielsen, A-L., 1997. Centrala platser i västra Östergötland under 200 – 1200 e Kr – ett försök till rumslig analys. Riksväg 50, Arkeologisk utredning, etapp 1, Jönköping – Örebro, delen Ödeshög – Motala (red Larsson, L., Nilsson, P. & Ulfhielm, A.) Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. *Rapport UV Linköping 1997:3*. Linköping.

Lundqvist, L., 2000 Järnålderns centra. Exempel från Halland och Västergötland. GOTARC Serie C. Arkeologiska Skrifter No. 35. Institutionen för arkeologi. Göteborgs Universitet. Göteborg.

Rasch, M., red., 2001 Ölands järnåldersgravfält. Volym IV. RAÄ och SHM. Stockholm.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 422-1565-2003

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 431-7104-03, 2003-05-19.

Projektnummer: 1520492.

Undersökningstid: 23–25 juni 2003

Projektgrupp: Lars Lundqvist, Christina Helander.

Exploateringsyta: cirka 500 m².

Undersökt yta: 450 m².

Läge: Ekonomiska kartan, blad 8F 6c.

Koordinatsystem: Motala kommuns.

Koordinater för undersökningens mittpunkt: x 6484600 y 1460083.

Höjdsystem: RH 1900.

Dokumentationshandlingar som förvaras i Antikvarisk-topografiska

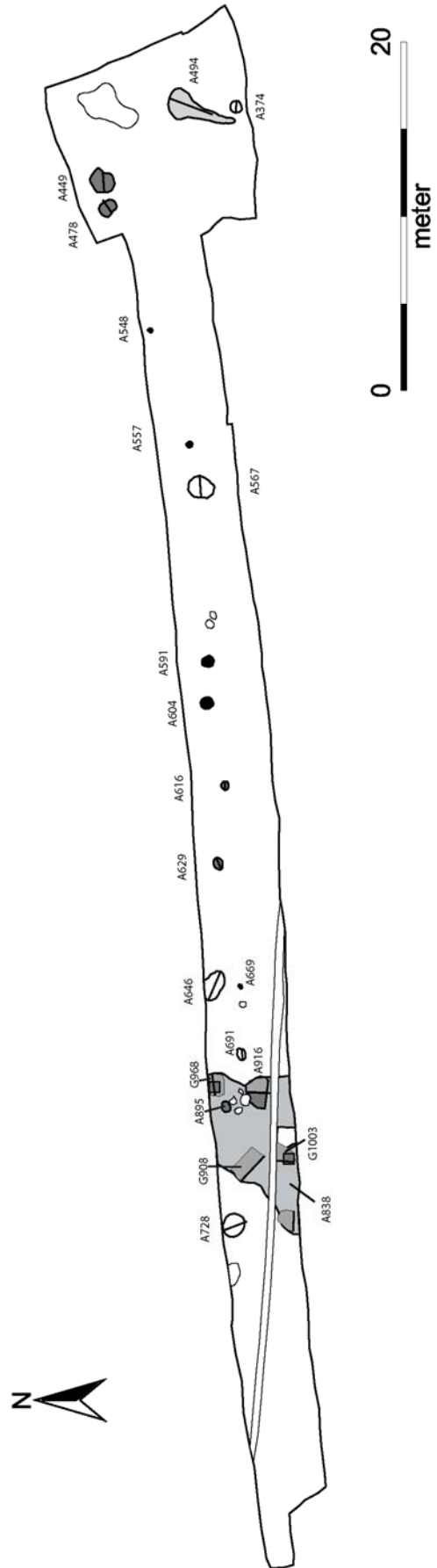
arkivet (ATA), RAÄ, Stockholm: En profilritning i skala 1:20. En Intrasidatabas (2.0)

förvaras på RAÄ UV Öst, Linköping.

Fynd: Fnr 1–15, inlämnade till Statens Historiska Museum (SHM).

Bilagor

Bilaga 1. Schaktplan

Bilaga 1. Anläggningar

Id	Typ	Undersökt med	Andel undersökt	Fyndinsamling	Djup	Prov
374	Grop	Skärslev	50	Handplock	0,20	-
390	Naturbildning	Skärslev	25	Handplock	-	-
449	Härd	Skärslev	50	Handplock	0,03	Kolprov
478	Härd	Skärslev	50	Handplock	0,02	-
494	Kokgrop	Skärslev	75	Handplock	0,52	-
548	Stolphål	Skärslev	50	Handplock	0,07	-
557	Stolphål	Skärslev	50	Handplock	0,26	-
567	Grop	Skärslev	50	Handplock	0,28	-
591	Stolphål	Skärslev	50	Handplock	0,32	-
604	Stolphål	Skärslev	50	Handplock	0,42	-
616	Härd	Skärslev	50	Handplock	0,04	-
629	Härd	Skärslev	50	Handplock	0,08	-
646	Grop	Skärslev	100	Handplock	0,28	-
669	Härd	Skärslev	50	Handplock	0,08	-
679	Stenlyft	Skärslev	50	Handplock	-	-
691	Grop	Skärslev	50	Handplock	0,14	-
710	Utgår	-	0		-	-
728	Grop	Skärslev	50	Handplock	0,28	-
759	Stenlyft	Skärslev	50	Handplock	-	-
772	Stenlyft	Skärslev	50	Handplock	-	-
805	Dike	-	0		-	-
838	Gropssystem	Skärslev	20	Handplock	0,52	-
895	Härd	Skärslev	50	Handplock	0,06	-
916	Härd	Skärslev	50	Handplock	0,14	Kolprov
935	Sten	-	0	-	-	-
946	Sten	-	0	-	-	-
954	Sten	-	0	-	-	-
961	Sten	-	0	-	-	-

Bilaga 2. Fynd

Fnr	Sakord	Vikt (g)	Antal	Fragm.grad	Anm	Funnen i:	
1	Slagg	27	1			A494	-
2	Obränt ben	56	-			A646	-
3	Keramik, förhistorisk	249	-	Fragment		A646	-
4	Keramik, förhistorisk	5	2	Fragment		A728	-
5	Obränt ben	25	-			A728	-
6	Bergartsföremål	97	1			G908	A838
7	Obränt ben	40	-			G908	A838
8	Keramik, förhistorisk	30	1	Fragment	Mynning.	G908	A838
9	Lerklining	46	1	Fragment		G908	A838
10	Obränt ben	6	-			G968	A838
11	Obränt ben	11	-			G981	A838
12	Obränt ben	24	-			G990	A838
13	Obränt ben	38	-			G1003	A838
14	Hornföremål	25	1	Intakt		G1003	A838
15	Stengods	1	1	Fragment		Lösfynd	-